

LES CAMPANES DE BENAFIGOS

Tocar i voltejar les campanes no resulta gens fàcil perquè es tracta d'un instrument musical. Per això tocar les campanes, revoltejar i fer-les cantar, és més que un ofici, és un art que crea musicalitat, que expressa un estil i que porta sempre, qualsevol que siga el seu so, una enorme càrrega sentimental. D'ací que l'ofici de campaner l'hem d'equiparar al de músic. Els campaners han sigut tradicionalment personalitats ben definides del poble, els quals amb il·lusió i profund sentit del seu quefer entengueren aquest ofici com un art, com un mitjà de comunicar-se i trametre missatges al veïnat de Benafigos. Els tocs de les campanes, amb repicat o sense, han coordinat les activitats laborals, casolanes i festives de Benafigos al llarg del temps històric. Una època en que el pas de les hores es relacionava directament amb els cicles de la Natura i s'hi adaptaven al lent discórrer de les estacions. Per exemple, el toc de l'alba es tocava quan eixia el sol i la gent havia de començar les feines del camp o de la casa, per això aquest toc variava gairebé diàriament en funció de l'hora solar.

En aquell temps en què els tocs de les campanes marcaven la vida als benafiguins, el dia es destinava a la comunicació i la nit al silenci. Les festes patronals del poble o les romeries a l'Ortisella començaven i encara comencen amb en el volteig de les campanes

A les hores poden dir moltes coses d'aquest llenguatge de les campanes, la seua funció dintre de la societat i la seua significació, els seus tocs indesxifrables per nosaltres i familiars a les generacions passades.

El toc de les campanes el porten a la memòria, avui les campanes han desaparegut quasi totalment de les nostres vides i hem oblidat el significat dels seus tocs. No obstant els habitants dels pobles i ciutats a les hores coneixen i reconeixen les seues campanes, encara que cada vegada participen menys en els seus tocs, avui anul·lats per l'electrificació, açò dona certa concepció de fals progrés ajudat per la crisi eclesial, canviant les truges de fusta per unes metàl·liques i els motors substituïssin a les persones que informaven al veïnat amb els seus tocs. Només alguns d'ells com els tocs de missa, el revolteig general de festes o els tocs que assenyalen alguna defunció continuen mantenint la seua presència viva a Benafigos.

La tradició sonora de les campanes de Benafigos, els tocs amb la seua aportació llegendària, són uns temes que caldria abordar aviat a fi de recuperar costums entranyables del poble que han marcat durant molt segles les conductes dels benafiguins de moltes generacions. Per tant no es pot ocultar almenys les campanes de Benafigos, encara que només siga recordar-les com elements integradors de la vida al poble a Mn. Jesús Miralles i clavaris de l'Ortisella que van restaurar i donar les campanes que a hores d'ara escoltem a Benafigos.

Son poques les informacions documentades que tenim dels primers anys d'existència de Benafigos com a entitat de població plenament constituïda, sabut es el document que es conserva al A.H.N. el jurament que fou el poble a l'orde del Temple, a l'església de S. Joan de Benafigos, açò fa pensar que Benafigos disposava d'una modesta església amb arcades gòtiques que sostenia possiblement un sostre de fusta i que hi havia un modest campanar amb alguna campana i que els vassalls s'acostaren a l'església per jurar fidelitat al nou senyor frey Arnau de Banyuls el 11 de maig de 1303 a toc de campanes com pertocava a tan solemne ocasió. A partir del XVII en que data la campana batejada amb el nom de S. Joan, es la que ens dona les primeres referències de les campanes a Benafigos, les guerres carlines prou fortes en la nostra comarca i les dues etapes ben marcades per la Guerra d'Espanya (1936-1939). ¿Però n'hi havia mes de campanes? ¿hem de pensar que sí?. El joc del campanar seria de 4 campanes, açò no ho podem assegurar. El joc antic del campanar degué estar compost de quatre campanes, encara que a hores d'ara només es son

dues “la grossa i la mitjana que es de nova confecció i sonoritat intermitent. Les campanes van poder salvar-se a la guerra de 1936, el campanar està rematat en una cúpula de maçoneria amb rajola, pedra i teula d’escassa alçada, el joc antic de campanes estava compost de dues campanes i en forma d’espadanya segons diuen la gent major del poble.

Des de l’antic hi hagué campanes al poble i per tant campanar, primer espadanya i després torre. Benafigos avui compta amb 3 campanes, dos a l’església i l’altra a l’ermita de l’Ortisella, les quals atenent-nos a llur ubicació les classificariem en campanes urbanes i extra urbanes o del terme. L’església que data del segle XIII, era una església mes xicoteta, que data del segle XIII, amb en el pas del temps el poble va créixer i l’església que ra xica i fosca, eí als voltants del XVIII fins deixar-la com a hores d’ara, el temple aquesta dedicat a S. Joan Baptista, d’una sola nau amb un altar major barroc amb poca ornamentació. El campanar es troba als peus de l’església, es quadrat com la tipologia dels campanars valencians, de dos cossos , es construït a les darreries del XVIII substituint a l’antic amb forma d’espadanya, construït a un lateral s’hi accedeix per una escala de pedra amb forma de caragol i fa cos comú amb el mateix edifici del temple. El campanar conté la sala del rellotge, amb la corresponent esfera exterior que dona a la plaça, el 2º cos presenta quatre finestres orientades, dos tapiades, una de les quals serveix avui per donar accés a la teulada de l’església, les finestres estan orientades al SE i SW,

<i>Campanar – Torre Sant Joan Baptista - Època construcció XVIII - XIX</i>		
Característiques	Campana grossa	Campana mitjana
Situació	Portal SW	Portal SE
Nom popular	“La grossa”	
Nom de pila	San Joan Baptista	Sta. Maria
Any fundició	1691	2003
Campaner	--	--
Vas (cm)	--	--
Boca	0’55 m.	0’46 m.
Grossària	5	--
Alt. Bronze	45	-
Pes aproximat	96 Kg.	60 Kg.
Hueco	0’80 m.	0’80 m.
Badall	Metà·lic, tipus ancora	igual
Corona	Anses simples	Anses simples
Jou	Fusta, estil valencià	igual
Forma		
Epigrafia		
Inscripcions	T	M(00), creu (03),marca de fabrica, fundició de SALVADOR MANCLUS C/ Indústria 37, València
Circulars	IHS Maria IOSEF S. IOANES, ORA PRO NOBIS, 1691, M(06), creu mal orientada	SANCTA MARIA, ORA PRO NOBIS, Any 2003, Rector D. Jesús MIRALLES PORCAR.
Decoracions		

Circulars	--	--
Localitzades	--	--
Tipus truja	Truja antiga de fusta, molt interessant, restaurada	De fusta, segons el model existents campana major
Mecanismes per tocar	Motor ECAT, 0'25 HP, pinyó 10 dents, electro mall	
Conservació	I. Manclus, restaurada el 2003	Igual
Pautes a seguir	Es original, al conservar-la per protegir la sonoritat i altres valors culturals, qualsevol mecanització haurà de conservar aquestes qualitats, reproduir el toc tradicional i permetre els tocs manuals	Ídem
Tocs	Repicament i voltejos	
Estat conservació	Bona	Nova, després de refondrés
Valoració	Cal incoar expedient per declarar-la bé d'interès cultural. En cas de trencament sols pot ser soldada, pot ser reemplaçada per una replica	

<i>Ermita Mare de deu de l'Ortisella-Benafigos</i>	
Característiques	Campana
Situació	Espadanya a la façana de l'ermita
Nom popular	Campana de la ermita
Nom de pila	
Any fundició	1842
Campaner	--
Vas (cm)	--
Boca - diàmetre	0'35 cm.
Grossària	
Alt. Bronze	30
Pes aproximat	24 Kg.
Vora	4M
Badall	Metà·lic, tipus ancora
Corona	Anses simples
Jou	Fusta,
Forma	
Epigrafia	
Inscripcions	
Circulars	M(00), relleu Mare de deu, amb una casa. (06) creu mal orientada; P: N. S. DE LA ORTICELLA DEL LUGAR DE BENAFIGOS. ANO 1842.
Decoracions	
Circulars	--
Localitzades	--
Tipus truja	Truja antiga de fusta, molt interessant, restaurada
Mecanismes per tocar	Presenta ciguenyal en (03), en ús des de l'interior de l'ermita
Conservació	I. Manclus, restaurada el 2003
Pautes a seguir	La instal·lació és original cal conservar-la per protegir la sonoritat i altres valors culturals. Qualsevol mecanització haurà de conservar aquestes qualitats, reproduir els tocs tradicionals i permetre els tocs manuals.
Tocs	Repicament i voltejos
Estat conservació	Bona
Valoració	Campana interessant. Pot refondre's en cas de trencament després de documentar-la.

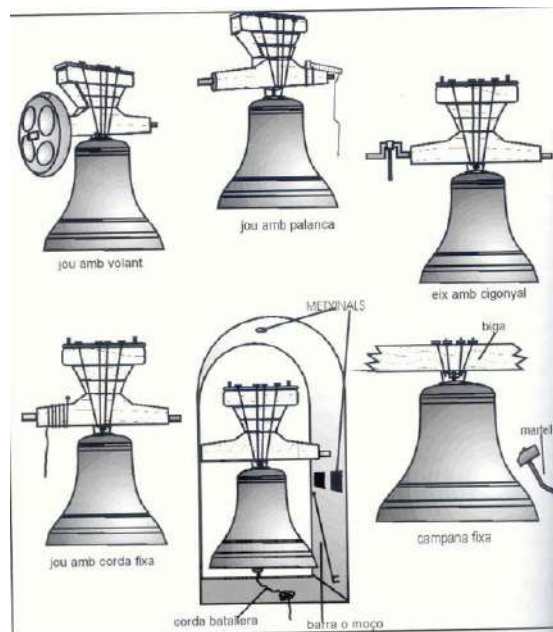
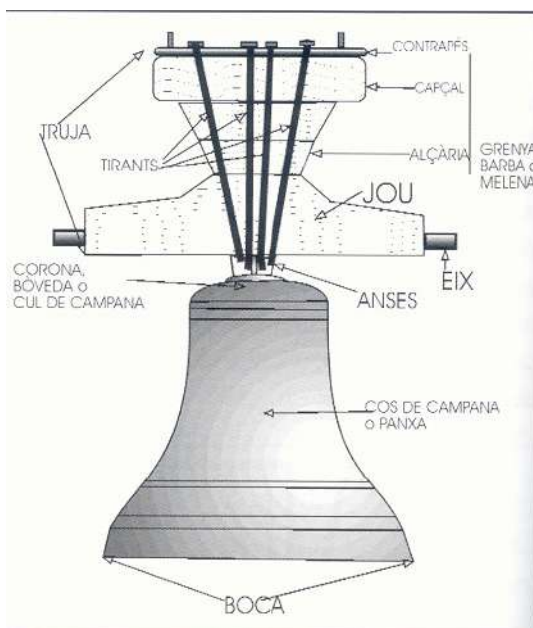
Localització en la campana: de dalt a baix :	H (dalt) T (Terç) M (mig) MP (mig peu) P (peu)
	C (nombre de cordons ubicats en l'altura corresponent)
Ubicació	Segons les hores del rellotge
Epigrafia:	m (minúscula) C (capital) G (Gòtica) H (humanista) R (redona) I (impremta, industrial)

L'estudi d'una campana es pot abordar des dels aspectes històrics, artístics, musicals o sociològics i sí ens apuren molt en conceptes actuals ratllant l'ecologisme, com a elements integrants del medi ambient i encara més en concret del paisatge. Ara bé ¿que es una campana?, ¿Quines parts i com es divideix una campana?

La campana és un bell instrument musical en forma de copa invertida que es troba ferit pel badall perquè sona. El badall és una peça metàl·lica que penja del centre de la campana i colpeja fortament les parets a fi que la seua veu siga oïda per tot el poble. La campana es divideix en tres parts,

La truja o jou, es una peça que fa de contrapès a la resta de la campana i sol ser de fusta, Però també ho pot ser de ferro. La copa és de bronze, fosa amb diversos aliatges. El badall es de ferro, i n'hi ha també de fusta. La pera o coroneta és de ferro massís.

FORMES DE FER SONAR UNA CAMPANA

Una volta descrites les parts de la campana, ara els donarem veu i abans de parlar dels diferents toc, parlarem de la forma de tocar-les. Tocar una campana es la forma més fàcil i potser la més coneguda i antiga, correspon als tocs fets donant colps amb el batall amb certa separació entre els uns i els altres. Aquestos tocs s'anomenen "badallades" o el fer anar el martell per colpejar-les des de fora com es el cas del nostre rellotge.

El REPICAR es la forma de sonar les campanes i consisteix en donar repetits tocs amb el batall a una o diverses campanes seguint un ritme ,es la forma corresponent als tocs d'alegria o bé d'atenció, es feia en tocs d'alarma o d'incendi.

El BANDEJAR la campana consisteix en fer oscil·lar la campana a un costat i a l'altre alternativament sense arribar al 100° d'inclinació, son els tocs tristos o siga els de difunts.

VOLTEIG es una de les formes brillants i lluïdores de fer sonar les campanes, com diu el seu nom es fer-li pegar una o mes voltes a la campana sobre el seu eix, cada volta el batall colpeja dues vegades el cos de la campana , per voltejar les campanes es feien abans a mà o amb corda, avui a Benafigos les fa voltejar un motor elèctric.

Per voltejar una campana cal preparar-la abans de començar el vol, hi ha una sèrie d'accions per fer correctament els tocs son paraules tècniques emprades pels campaners, així com la forma de fer els tocs, fer trancs o siga fer repicar diferents campanes al mateix temps, fer semi repic, tocar a rebato, fer un volteig general, son les principals formes de tocar que eren practicades pels campaners, val a dir que cada campaner marcava el seu ritme i les cadències de cada toc i lloc i així poder fer el treball mes concorde i efectiu, com també el bon gust que tenien per fer sonar les campanes.

ELS TOCS

De molt antic s'ha establert una certa polèmica a l'hora de classificar els tocs de les campanes, els tocs CIVILS I ELS RELIGIOSOS. Les nostres campanes al llarg del temps han fet les dues funcions, per això anem a descriure els diferents tocs que possiblement es feien desde antic a Benafigos.

Els tocs diaris

Son tocs d'oració i marcaven el calendari laboral del poble i la vida de la vila, també podem afegir com a tocs diaris el toc a missa i el d'alçar a Deu.. Actualment avui es fa impossible parlar de tocs diaris, els tocs s'han reduït a quasi res i han perdut la seua significació de marcadors de la jornada laboral i religiosa.

Toc d'alba: Es feia a punta de dia i donava el senyal per començar tota l'activitat urbana, donava l'ordre d'obrir les portes de la muralla i la retirada dels serenos, si el dia era festa grossa, es feia un vol de campanes per marcar el dia.

Toc d'àngelus: anomenat "de migdia" , es feia a les dotze hores de sol, implicava una aturada laboral per tal de fer el prec d'àngelus i dinar.

Toc de l'Ave Maria. Anomenat també "toc de vespres", es feia al capvespre després d'haver-se post el sol, posava fi a la jornada laboral al camp, no tenia una hora fixa i donava temps a replegar i tornar a casa al que estava al terme, en temps antics era el senyal per tancar les portes dels murs de la ciutat, religiosament era el temps del rosari.

Toc d'ànimes: Era el toc que marcava cada dia la fi de la jornada, l'hora de ficar-se tot el mon al llit, també apareix com el toc de tancar muralles, toc de queda, es tocava en fer-se nit tancada, anava entre les 8 i les 9 de la nit, segons l'estació de l'any i sempre en hora solar.

Els tocs del rellotge: Son els tocs civil per excel·lència, tot i que degueren nàixer per a completar les hores canòniques, no per a substituir-les sinó per completar-les, el campanar te un rellotge a una sola cara que ha marcat les diferents hores del dia amb els

tocs de campana corresponents, també hi ha un rellotge de sol, pintat a la façana de l'església i que també serveix per saber l'hora solar, els tocs de les hores han sigut mecanitzades igual que tots els altres tocs.

ELS TOCS DE CULTE

Agruparem els tocs que li pertocaven fer al campanar de l'església de Benafigos en quant a culte catòlic.

Els tocs de missa. S'ha de tindre en compte la varietat de tocs que generava la missa, com els tocs d'avis, el de sermó o el d'alçar a Déu. En la missa resada que era la que es feia tots els dies, anava precedida de 3 tocs fets amb una diferència d'un quart d'hora, la missa conventual era la que es feia amb molta solemnitat i es posaven al vol les campanes per senyalar el començament, la missa del gall tenia un toc especial anomenat doble de vespres, les misses de difunts presentaven una gran varietat de tocs segon la classe i categoria del difunt, altres misses tenien el seu toc característic o diferencial, recordar les de Setmana santa o les cantades.

Els tocs de processó. Tenim tres tipus de processó, les que fan la volta a la vila i que tenen categoria de festa major per tot el poble, participant els estaments eclesiàstics amb l'ajuntament i societat de tot tipus (Corpus, l'Ascensió, Setmana santa). Les processons als voltants de l'església, eren molt freqüents per tal de celebrar les festes dels sants menors associacions eclesials. Eren per dir-ho així unes processons més particulars (S. Antoni, S. Joan etc.) Processons a l'ermita de l'Ortisella, per les seues característiques especials generava també uns tocs especials que encara avui es mantenen i fan la primera desplegada de vol de campanes al eixir la creu de l'església i rep a la processó la campana de l'ermita una vegada aplega aquesta a la font de d'alt.

Els tocs de Setmana Santa. Eren molts diferents els que generava el culte, caracteritzat per la gran originalitat dels actes, des de Diumenge de Rams a Diumenge de Glòria, els tocs eren diferents cada dia. El silenci anual de les campanes es mantenia els tres dies sagrats de Setmana Santa, és a dir des del Glòria de la missa de Dijous Sant que ara s'oficia a la vesprada, però que abans es feia al matí fins al Glòria de la missa de Resurrecció a mitja nit entre el Dissabte Sant i el Diumenge de Pasqua. Durant aquest temps de silenci en què emmudia el campanar, prenién el relleu les batzoles, peces de fusta que amb el seu so opac acompanyaven els escolans quan anunciaven els tocs per als diversos oficis litúrgics. Aquest silenci sacre s'acompanyava d'altres normes municipals i eclesials que el regulaven com per exemple la prohibició de cantar o riure en públic, d'escoltar música diferent a la sacra, observar el silenci en la feina o en els jocs.

Els tocs funeraris. Degut a la gran varietat de tocs que encara avui fan a molts pobles, per informar no sols de l'obit, sinó també del sexe, edat o categoria social del difunt, els intentaren descriure, si es home o dona es fa al final del toc dos o tres drancs segons el cas, la categoria social del difunt serà pel tipus de soterrar, pobre, mig pontifical o bé general i açò marcarà el toc de les campanes, pel que fa a l'edat també hi haurà diferència, si es xiquet o adult era costum repetir el toc 3 vegades fins a l'hora de soterrar, també sonaven les campanes a l'inici del soterrament, quant el capellà anava a casa a buscar al difunt igual que els tocs que es feien en la missa de difunts que era un homenatge al difunt i es pregava per la salvació de la seua ànima.

ELS TOCS D'ALARMA.

Ja hem parlat de la funció defensiva i protectora del campanar al poble, descriurem un poc els tocs d'alarma que es podien fer amb les campanes.

Els tocs de foc. Servien per alertar als veïns de la presència o del perill del foc al poble.

Tocs d'alarma. Eren aquells que es feien per assabentar a la gent de la possibilitat d'algun tipus de perill, no sols el foc, catàstrofes metereologiques, atacs en temps de guerra, incendis, revoltes.

Tocs festius. O extraordinaris, es feien en festes cíviques o festes locals per excel·lència.

ELS TOCS ACTUALMENT

Actualment ens trobem dins d'un procés de pèrdua dels tocs, el campanar aquesta quasi mut, amb uns pocs tocs de caràcter simbòlic i sense massa perspectiva de millorar, podrien agrupar els tocs actuals en els següents blocs.

Les masses colpegen les campanes. Aquest son avui en dia els únics tocs diaris de les campanes de Benafigos.

Els tocs de culte. Tot i ser els mes abundants avui resulta difícil d'identificar a quin vol corresponen els tocs que escoltem, son tocs que corresponent a vespres determinades, festes, romeries (Ortisella) i processons com (S. Antoni i S. Joan), amb un caràcter mes festiu que religiós.

El só de les campanes a Benafigos està ara mateix en un procés de perdre un important patrimoni ciutadà, la major part d'aquests tocs no es fan mai, els pocs que resten corren seriós perill de perdre's. Per això estem organitzant amb gent del territori un taller per posar en valor el toc de les campanes i convidar a la gent a que s'apunte als tallers que tindran lloc en els 4 pobles de la mancomunitat en els propers mesos. Al llarg d'aquestos fulls hem plantejat curiositats, teories, coneixements i creences,estic segur que el só de les campanes es acompanya sempre, davant el silenci creixent de les campanes i també que serveixca per conèixer- les una mica millor.

Miguel Àngel Martí Tomàs